

ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Н.Г. Ищенко,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

У статті йдеться про один з компонентів конотації – оцінний й одночасно оцінне значення слова. Оцінний компонент слова – це схвальна та несхвальна оцінка, що міститься у словесному значенні. Оцінне значення – це поняття високої абстракції, зміст якого дозволяє суб'єкту варіювати референтну віднесеність знаку.

Ключові слова: оцінка, оцінне значення, компонент, референт, суб'єктивний підхід.

Теорія номінації, характерна для сучасної лінгвістики, пов'язана з чинником системності мови і семантичної структури мовного знаку. Лексичне значення останнього є відображенням певного фрагменту дійсності, закріпленого у слові. Лексичне значення розглядають як сукупність денотативного і конотативного компонентів [1; 2]. Денотативний компонент є частиною значення знаку, що відображає в узагальненій формі предмети і явища об'єктивної реальності. Конотативний компонент або частина значення характеризує ситуацію спілкування, учасників акту спілкування і їх відношення до денотату. Якщо денотативний параметр однозначно трактується дослідниками як область семантики, зорієнтованої на відображення певного фрагменту об'єктивної дійсності, то ставлення до конотативного компоненту у мовознавстві є суперечливим. Щодо конотативного компоненту існують дві позиції. За першою, інформація, яку несуть конотативні семанти, є додатковою, факультативною, як такою, що накладається на предметно-логічний інформаційний компонент значення, останній залишається переважно основним [1; 5; 6]. За другою, конотативний компонент семантики мовної одиниці є рівноправним компонентом її семантичної структури, де денотація і конотація поєднуються у єдиному процесі, який ми розуміємо, відчуваємо, оцінюємо і переживаємо одночасно з найменуванням і оцінкою предмету [2]. Факультативність, вторинність, додатковість конотативного компоненту є валоративним ствердженням. У мові існують лексичні одиниці, які містять емотивно-конотативний елемент, що характеризує денотативне значення. Думка людини постійно коливається між логічним сприйняттям і емоційним. Ці два компонента поєднуються у різних пропорціях, тому один з них переважає, що дає змогу говорити про логічну або емоційну домінанту, про співвідношення денотативних і конотативних сем. У фразеологічних одиницях експресивне переважає над номінативним. У фразеологізмі ці дві сторони мовного знаку є синкретичними, тоді як у словах вони часто роз'єднані, диференційовані [3; 4].

Складність конотативного обумовлює його неоднозначне визначення. Конотативний компонент містить інформацію мовця про об'єкт, що номінується, і виступає як семантична категорія, з одного боку, а й з іншого, слово набуває конотації у мовленнєвій ситуації і виступає як стилістична категорія з її компонентами: експресивності, емоційності і оціненості. Як функціонально-стилістичні маркери, названі компоненти тяжіють до поняттєво-категоріального апарату сучасної стилістики. У вирішенні питання неоднозначності визначення конотації та розкритті сутності одного із її компонентів – оцінного – полягає **актуальність цієї статті.**

Дослідники виокремлюють різночисельний корпус елементів у парадигмі конотації, називаючи чотири елементи в структурі конотації: емотивний (емоційний), оцінний, експресивний і стилістичний, або функціонально-стилістичний [6]. Конституантами конотації вважають експресивність, емоційність і оціненість [1]. Зміст конотативного компоненту пов'язують з емотивністю, а експресивність і

оцінність відносять до сфери денотації, хоча не виключають зв'язок емотивності з експресією і оцінкою [2]. Конотація, на наш погляд, має структуру з трьох компонентів у системі мови: експресивного, емоційного і оцінного, і чотирьох – у системі мовлення: експресивного, емоційного, оцінного і функціонально-стилістичного.

Предметом цієї статті є осмислення оцінної складової конотації, як здатності позначати позитивне і негативне відношення мовця до предметної або референтної інформації.

У мові відображається поліаспектна взаємодія об'єктивної дійсності і людини. Одним з важливих аспектів є оцінний, який дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, але як засіб відображення людських почуттів, емоцій, інтенцій. Кожний процес відображення об'єктивної дійсності є оцінним, оскільки відношення суб'єкта до об'єкту пізнання детерміновано практичними та духовними потребами людини. Оцінне відношення до явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю людського пізнання, яке позитивно або негативно відображається у мовних одиницях.

Головною причиною породження мовних знаків є потреба виразити своє оцінне ставлення до позначеного. Ціннісно-оцінне ставлення людини до денотату виявляється безпосередньо у семантиці одиниць на основі конотаційних, контекстуальних та дистрибутивних властивостей. Денотативні компоненти значення лексичної одиниці складають її концептуальне ядро; конотативні компоненти включають оцінність, образність та функціонально-стилістичну (стильову) маркованість. Оцінний елемент мовних знаків може входити складовою частиною в денотацію (*der Prachtkerl, der Dummkopf, mein Lieber*) або в конотацію (*du bist Esel, süsse Freiheit*).

«Конотація як експресивно маркований макрокомпонент семантики є продуктом оцінного сприйняття і відображення дійсності у процесах номінації» [6, с.21]. Експресивно-оцінне значення головним чином виникає у результаті вторинної номінації за принципом аналогії, порівняння, переносу та суміжності значень, втілених в тропях, і передбачає можливість включення оцінних категорій в семантику переосмисленого слова [3, с.52–56]. Ідентифікаційна функція при цьому стає вторинною для оцінних мовних знаків. Нова семантична форма збагачується стилістичним оцінним компонентом, що поєднується з раціональною оцінкою.

Лексичні одиниці з оцінними компонентами володіють закріпленим відношенням мовного колективу до певного денотата, виконуючи номінативну і оцінну функції: *die Korruption, der Militärputsch, die Aufrüstung*, при цьому оцінна сема сприяє метафоризації слів: *weiches Klima, eiserne Lady*.

Оцінне значення може формуватися у структурі конотації як мовної категорії (залежно від змістовного наповнення лексичних одиниць), так і мовленнєвої категорії (залежно від комунікативних ситуацій). Оцінний компонент у контексті може актуалізуватися, складаючи смисл знаку або його суттєву частину. Підбір слів з оцінним компонентом у семантиці, створення контекстуальних умов для актуалізації цього компоненту, висування його на перший план зумовлює породження оцінно насиченого тексту. Оцінний компонент значення знаку – це схвалена або несхвалена вербальна оцінка. Не можна пов'язувати оцінний компонент слова з дійсним або хибним вживанням слова. Слово *debow* (*Skandal, Radau, Krach*) має негативний оцінний компонент на відміну від лексеми *Konflikt* (*Konflikt*), яка не має оцінного компоненту. З огляду на оцінний компонент виникають серйозні протиріччя при опису одного і того ж явища. У словниках для характеристики негативного оцінного компоненту використовуються такі ж позначки як і для характеристики негативного емоційного компоненту: *ірон., ласк., несхвал., презир., жартл., зневажл.* Позитивна оцінка у словниках не фіксується. Оцінний компонент може бути зведений до вираження двох протилежних оцінок: позитивної (меліоративної) і негативної (пейоративної).

Слова вступають за своїм оцінним компонентом у антонімічні відношення: *ein schöner Mann – ein hässlicher Mensch, begabt – unbegabt*. Однак, не завжди антонімія ґрунтується на протиставленні позитивної оцінки негативній, іноді позитивна оцінка протиставлена відсутності позитивної оцінки, тобто своєрідному середньому стандарту – нулю, напр. *erfahrener, bekannter, verdienter Schauspieler, Sportler – unerfahrener, junger Schauspieler, Sportler*. Слова *bekannter* (відомий) і *junger* (молодий) нівелюють меліоративну оцінку слів *erfahrener – unerfahrener* і роблять ці ряди нейтральними.

Розрізняються оцінні компоненти значення і оцінне значення. У мові виокремлюється тематична група слів, що завжди виражають оцінку (позитивну або негативну), до цієї групи належать прикметники загальної оцінки, напр. укр. *добрий, поганий, гарний, позитивний, огидний, чудовий* тощо. Оцінка в цих словах виступає як денотативне значення мовних одиниць, як таких, що є оцінними знаками і мають оцінне значення. Ці слова мають високий ступінь абстракції і суб'єктивний обсяг, що дозволяє суб'єкту варіювати референтну віднесеність знаку залежно від точок зору мовця, його смаку, його звичаїв, світогляду, інтересів і т.д. На референтне віднесення оцінного знаку впливають професійні, національні, соціальні та інші чинники. Що добре для однієї епохи, за одних умов, те погане за інших умов; що добре для національної свідомості одного народу, те погане для іншого.

Мовець, вживаючи у мовленні будь-яке оцінне слово, знаходиться під впливом двох факторів: об'єктивної норми, що існує у суспільстві, та суб'єктивної норми, свого уявлення про ознаки предмету. Зіставляючи своє та чуже уявлення про референт, суб'єкт робить висновок про відхилення якостей предмета від рівня норми і здійснює оцінну предикацію. У різних випадках переважає або об'єктивна, або суб'єктивна норма. Суб'єктивність оцінних слів детермінується залежністю номінацій від суб'єктивної норми оцінки.

Оцінний компонент виокремлюється у значенні багатьох знаків. Наявність його ідентифікується шляхом трансформації тлумачення значення у словнику в значення, яке мало оцінку «добре» та «погано».

Оцінний компонент часто супроводжується емоційним компонентом, але їх збіг не є обов'язковим. Оцінний компонент містить конкретну оцінку за такими ознаками: зовнішністю (*schön, nett, unangenehm*), особливостям мовлення (*wortkargig*), розумової діяльності (*klug, vernünftig, dumm*), характером (*energisch, aufbrausend*), вмінням та навичками (*geschick, erfahren, gewandt*).

Оцінка може виникати у слова від впливом контексту: *Quadratinn* (квадратний підбородок). Нормативний аспект передбачає стандартну ознаку, що не співпадає з ознакою «квадратний за формою» і семантика нового слова набуває негативно-оцінну сему.

Оцінка у слові може виникати й ситуативно. Так, у реченні «*Die Halle war leider leer*» (Нажаль, зал був пустим) слово «пустий» виражає несподіване негативне почуття жалкування. Взагалі, слово «пустий» у одній ситуації несе позитивну оцінку, у іншій – негативну, а також може не мати жодної оцінки, а й бути тільки інформативною одиницею.

Таким чином, оцінний компонент додатково характеризує денотативний компонент значення. Оцінна характеристика значення слова може бути позитивною і негативною, мовною і мовленнєвою. Слово може мати оцінне значення як словесний самостійний образ, може виступати як компонент конотації, який є пов'язаний з емоційним та експресивним компонентами, конотативної структури.

ОЦЕНОЧНЫЙ КОМПОНЕНТ ЛЕКСИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ СЛОВА

Н.Г. Ищенко

В статье рассматривается один из компонентов коннотации – оценочный и одновременно оценочное значение слова. Оценочный компонент слова – это одобрительная или неодобрительная оценка,

заключення в значенні слова. Оціночне значення – це поняття високої абстракції, содержание этого понятия позволяет субъекту варьировать референтную отнесенность знака.

Ключевые слова: оценка, оціночне значення, компонент, референт, суб'єктивний підхід.

EVALUATIVE COMPONENT LEXICAL MEANING

N.G. Ishchenko

The article considers one of the components of connotation – evaluation and evaluative meaning of a word. Evaluation component is an approval or disapproval concluded in the meaning of the word. Evaluative meaning is a concept of high abstraction the contents of which allows an individual to vary the referent relation of the language unit.

Key words: evaluation, evaluative meaning, component, referent, subjective approach.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка / М.П. Брандес. – М.: Высш. школа, 1985. – 320 с.
2. Вольф В.М. Функциональная семантика оценки / В.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 230 с.
3. Вольф Е.М. Метафора и оценка / Вольф Е.М. // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 52–64.
4. Говердовский В.Н. Коннотемная структура слова / В.Н. Говердовский. – Харьков: ХГУ, 1989. – 95 с.
5. Приходько Г.П. Способы выражения оцінки в сучасній англійській мові / Г.П. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362 с.
6. Телия. В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 144 с.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.